

KLASİK VE ELEŞTİREL JEOPOLİTİĞİN KARŞILAŞTIRILMASI VE “*STRATEJİK DERİNLİĞİN*” BU BAĞLAMDA İNCELENMESİ

M. Hayati TABAN*

Özet:

“Jeopolitik” kuramı kendi içinde farklılıklar barındıran bir kavramdır. Mackinder’in “Kara Hakimiyet Teorisi” ile başlayan klasik jeopolitik akım Soğuk Savaş’ın sonuna kadar etkinliğini sürdürmüş, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte çok kutuplu bir hal alan dünya ve uluslararası ilişkiler yapısının etkisiyle eleştirel jeopolitik bakışı ortaya çıkmıştır. Bu iki kuramın açıklanması jeopolitik açısından yarar sağlayacaktır. Bunun yanında, Türkiye dış işlerine yön veren bakan Ahmet Davutoğlu’nun teorik altyapısına dair bilgiler veren “Stratejik Derinlik” kitabının bu iki jeopolitik açısından incelenmesi hem güncel Türk Dış Politikası hem de kuramsal bilgilerin pratikte uygulanabilirliğinin sorgulanması açısından ipucu verecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Jeopolitik, Eleştirel Jeopolitik, Stratejik Derinlik, Ahmet Davutoğlu

JEL kodu: F59

COMPARISON OF CLASSICAL GEOPOLITICS AND CRITICAL GEOPOLITICS, AND REVIEW OF “*STRATEGIC DEPTH*” IN THIS SENSE

Abstract:

The theory of geopolitics is a paradigm which covers different perspectives. Classical geopolitics trend which dates back to Heartland Theory of Mackinder prevailed the geopolitics till the end of the cold war and critical geopolitics developed with the end of the cold war and a new plural world. The explanation of these two perfectives is assumed to be beneficial. Besides, the study of “Strategic Depth” in terms of the comparison of classical geopolitics and critical geopolitics may give clues about the most dominant actor of Turkey’s Foreign Policy, Ahmet Davutoğlu and his theoretical background.

Key words: Classical (traditional) Geopolitics, Critical Geopolitics, Strategic Depth, Ahmet Davutoğlu.

* Okutman, Kastamonu Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü, htaban@kastamonu.edu.tr

1.Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplini birden çok faktörü göz önünde bulundurarak içinde devletler, örgütler, kurumlar, şirketler gibi birbirinden farklı formlar bulunduran dünya sisteminin içerisindeki etkileşimleri inceleyen, analiz eden ve geleceğe dönük çıkarımlar yapan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalı, teorik çerçevelerini kendi içerisinde geliştirdiği tartışmalardan yararlanarak kurmuş ve bu sayede bilimsel gelişimini sağlamıştır. Jeopolitik ise; Uluslararası İlişkileri mekan faktörü çerçevesinde incelemekte ve devletler arası ilişkilerde jeopolitik kavramının stratejik dayanaklarına dikkat çekmektedir.

Klasik jeopolitik olarak adlandırılan jeopolitik kuramlar uluslararası ilişkilerdeki realist paradigmanın etkisiyle mekanı devlet merkezli, bütüncül ve güç politikalarını esas alarak incelemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ya da son dönemleriyle birlikte Uluslararası İlişkilerdeki çoğulcu bakış açısı teorik gelişmelere de yansımıştır. Bu etki klasik jeopolitiğin yerini eleştirel jeopolitiğe bırakmasına neden olmuştur. Klasik jeopolitiğin aksine, eleştirel jeopolitik mekan faktörünü çoğulcu bakış açılarıyla devleti merkeze değil odak noktalarından biri haline getirerek uluslararası ilişkileri incelemektedir.

Ahmet Davutoğlu, bir uluslararası ilişkiler profesörünün Dışişleri Bakanlığı'na geçmesiyle birlikte çoğu teorisyenin elde edemeyeceği teoriyi pratiğe geçirme şansını elde etmiş ve bu şekilde Türk dış politikasına yön vermiş bir kişiliktir. Davutoğlu 2001 yılında yazdığı "Stratejik Derinlik" kitabında kendisine ait uluslararası ilişkiler teorik çerçevesini Türkiye özelinde çizmiş ama kitabının ve kendisinin şöhreti Dışişleri Bakanlığı'na gelmesiyle olmuştur.

Makalenin amacı, klasik ve eleştirel jeopolitik yaklaşımlarını açıklayarak aralarındaki farklılıkları ortaya koyma ve *Stratejik Derinlik* kitabını ortaya çıkan bu farklılıklar çerçevesinde incelemektir. Bunları yaparken ilk olarak klasik jeopolitik teoriler açıklanmaya çalışılacak, sonrasında eleştirel jeopolitik teoriler sunulacak ve son olarak da *Stratejik Derinlik* kitabının incelemesi gözler önüne serilecektir.

2. Klasik Jeopolitik

Klasik jeopolitik kavramı orijinalinde jeopolitik olarak ortaya çıkmış kavramın daha sonraları ilk dönem jeopolitik görüşleri adlandırmak amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Jeopolitik kelime olarak ilk defa 1899 yılında İsveçli Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır (Tezkan ve Taşar, 2002:14). Ama daha öncesinde 1887 yılında Halfrod Mackinder bu kavramı belirtmemiş olsa da aslında ortaya attığı "kara hakimiyet teorisi" tam da jeopolitik açıdan yapılmış bir analiz niteliği taşımaktadır. Klasik jeopolitik görüşü, küresel siyaset bağlamında geniş çaplı bir inceleme yapabilmek için bölgenin görünürdeki özelliklerini okuyabilmeyi ve tespit edilecek sonuçlar hakkında yorumlar yapmayı, devletin pratik olarak yönetilmesi ve devlet adamlığı sanatını, ulusal güvenlik kapsamında takip edilecek uzun vadeli stratejileri tespit etmeyi amaçlar (Tezkan ve Taşar, 2002:16). Klasik jeopolitik teori, güç unsuruna odaklanma ve devlet merkezli paradigma özellikleriyle realizm etkisi altındadır diyebiliriz. Devlet-güç-çatışma realizmde olduğu gibi klasik jeopolitik teorilerinde denklemi konumundadır. (Hacısalıhoğlu, 2008:22-44). Klasik Jeopolitik teorileri üç ekole sınıflandırarak incelemek konunun anlaşılabilirliğini artıracaktır;

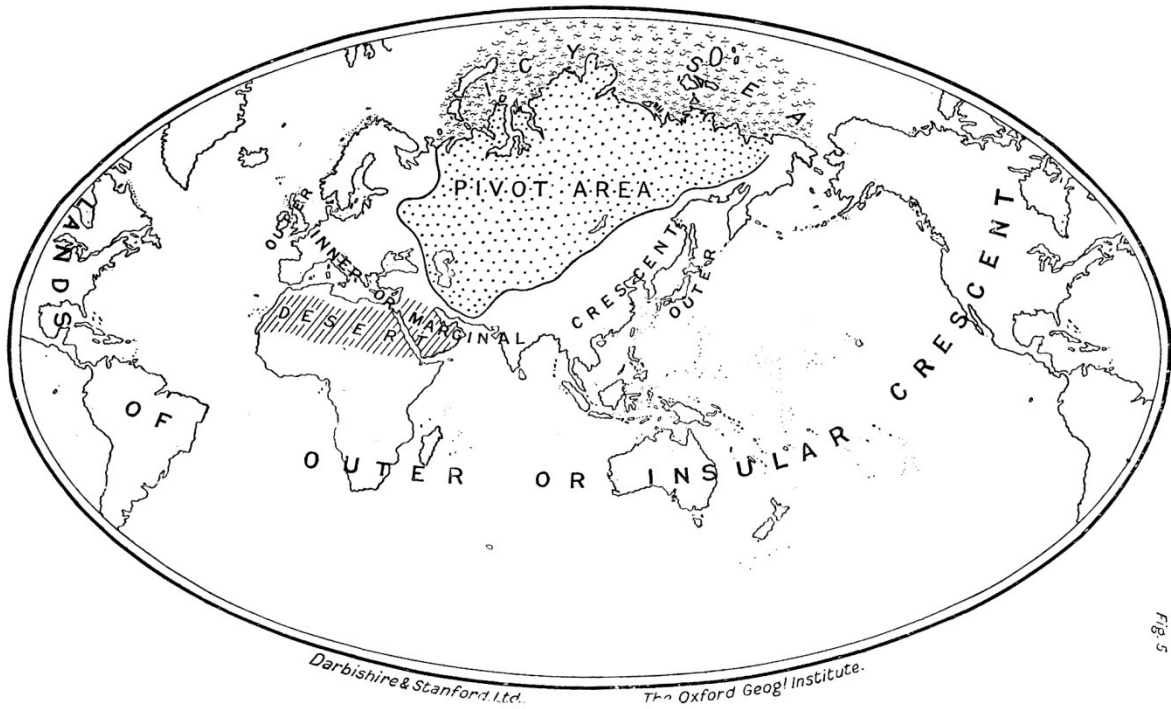
1. İngiliz Jeopolitik Ekolü
2. Amerikan Jeopolitik Ekolü
3. Alman Jeopolitik Ekolü

2.1. İngiliz Jeopolitik Ekolü

İngiliz Jeopolitik ekolünün en önemli ismi kuşkusuz Halfrod Mackinder'dir. Mackinder bir coğrafyacı, iktisatçı ve politikacıydı. 1904 yılında Mackinder, jeopolitiğin meşhur kaynaklarından biri haline gelen "Tarihin Coğrafi Mihveri (Geographical Pivot of History)" bildirisini Kraliyet Coğrafya derneğine sundu. I. Dünya Savaşının bitiminden hemen sonra 1919 yılında ise Mackinder, "Demokratik İdealler ve Gerçek (Democratic Ideals and Reality)" isimli kitabını yayımladı.(Tezkan ve Taşar,2002:78).

Mackinder kara hakimiyet teorisi "Heartland'i" ortaya atmıştır. Heartland yani Türkçe karşılığıyla "Kalpgah"; Batı Sibirya, Türkistan, Avrupa'nın Volga Havzası, Baltık Denizi, Tuna Nehri, Ermenistan, İran, Tibet'i kapsayan bölgedir. Kalpgah jeostratejik olarak en önemli bölgedir. Kalpgahla birlikte, Asya'nın geri kalanı ve Afrika "Dünya Adası'nı" oluşturur. Mackinder'a göre Doğu Avrupa Kalpgah'a olan yakınlığı açısından hayati derecede önem taşımaktaydı. Tüm bu çıkarımlarından hareketle Mackinder sonrasında çok ünlenecek olan savını ortaya atmıştı; Doğu Avrupa'ya egemen olan Kalpgah'a egemen olur. Kalpgah'a hakim olan, Dünya Adası'na hakim olur. Dünya Adası'na hükmeden de dünyaya hakim olur (Sandıklı, 2011:3). Mackinder Kalpgah bölgesini kontrol eden kuşaklar oluşturmuştur; İç Kenar Kuşak; Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, Hindistan, Pakistan ve Çin. Dış Kenar Kuşak: İngiltere, Kuzey Batı Afrika, Avustralya, ABD ve Kanada (Mackinder, 1904:421-237).

Harita.1 Mackinder'in Kalpgah'ı

Pivot area—wholly continental. Outer crescent—wholly oceanic. Inner crescent—partly continental, partly oceanic.

Kaynak: Mackinder (1904:421-437).

Mackinder, devletleri birer organizör olarak adlandırarak iki sınıfa ayırmaktadır; ilki mevcut ülkeyi mevcut kurallar çerçevesinde düzenli bir şekilde yönetir. İkincisi ise, sıra dışı durumlarda, karışıklık anında ortaya çıkan ve yöntemlerini gerçeklere göre şekillendiren organizördür. Organizör, bireysel düşünce yapısına sahip değildir. Yani, bireyler gibi insanları tek tek ele almaktan ziyade, bütün olarak insanları nasıl kullanacağını düşünür. Organizör'ün yanında, Mackinder'in incelemelerinde dikkate aldığı bir diğer kavram "kültür" kavramıdır.

Kultur, Alman ırkına has, asker ve sivil bürokrasinin mantalitesini açıklayan bir kavramdır. Almanlar için harita, fırsatları gösteren kültürün bir aracıdır (Tezkan ve Taşar,2002:80).

Mackinder, kara hakimiyet teorisini İngiltere'nin dünya üzerinde etkisini kaybetmeye başladığı dönemde oluşturmuştur. Bu dönemde en çekindiği ülke Almanya'dır. Almanya'nın Doğu Avrupa'yı etkisi altına alıp Rusya'yla ittifak kurması İngiltere'nin hiç istemeyeceği bir durumdur. Bu nedenle, Almanya- Rusya ittifakına karşılık Doğu Avrupa'da bu iki devlet arasında tampon devletler kurulması önerisini getirmiştir.

II. Dünya Savaşında Almanya'nın yenilmesiyle birlikte Mackinder eleştirilmeye başlandı. Mackinder'e yönelik eleştirileri Tezkan ve Taşar şu şekilde özetlemektedir;

- *“Kalpgah'ın nüfuz edilemez oluşu tartışmalıdır. Modern bir ordu, teknolojik gelişmeleri kullanarak Orta Asya içlerine kadar girebilir. Hava ulaşım araçlarının kullanılması bu imkanı arttırmıştır. Buzlarla kaplı kutup bölgesi dahi füzelerin ve stratejik hava gücünün Kalpgah'a girişini engelleyemez.*
- *Bir bölgeye kendisini girilemez kılan şartlardan dolayı nüfuz edilemiyorsa, söz konusu bölge içindeki gücün de dışarı çıkması aynı şekilde zor olacaktır. Bu durumda Kalpgah'a kapanıp kalmış bir gücün dışarı çıkıp Dünya Adasına ve Dünyaya hakim olması ne dereceye kadar mümkün olacaktır.*
- *Uluslararası ihtilaflarda bir sonuç alınması, bir çözüme ulaşılması için askeri güç kullanılması halinde hedef bölgesine olan uzaklıklar artık sorun olmaktan çıkmaya başlamıştır. Coğrafi uzaklık askeri bir harekati zorlaştırır ama imkansız kılmaz. 1982 Falkland, 1991 Irak, 2001 Afganistan hareketleri bu görüşe bir örnektir. Kalpgah'ın ulaşılabilir oluşu askeri güç kullanımında artık geçerli bir engel değildir.*
- *Kalpgahın dünya üzerinde merkezi bir konumda oluşu da buraya sahip olan güç için bir avantaj olmaktan çıkmıştır. Aksine merkezi konum avantajı diğer güçlere çevreleme, kısıp alma imkanı verdiği için bir dezavantaja dönüşmüştür.*
- *Rusya Kalpgah'a yüz seneden fazla bir süredir sahip olmasına rağmen dünyaya hakim olamamıştır. Halbuki Kuzey Amerika'ya sahip olan ABD dünya üzerinde daha fazla söz sahibidir. Öyleyse gerçek Kalpgah Kuzey Amerika'dadır.”*(Tezkan ve Taşar,2002:87).

2.2 Amerikan Jeopolitik Ekolü

Amerikalı Amiral Alfred Mahan 1890 yılında yayımlanan *“Deniz Gücünün Tarihi Olan Etkisi”* kitabında dünya hakimiyeti için deniz hakimiyet teorisini geliştirmiştir. Mahan'a göre tarih boyunca deniz gücü uluslar arası çekişmelere ve sonu şiddetle biten rekabetlere yol açmıştır. Deniz gücü kontrolü dışında çıkan savaşlar dahi, sonraları bu yöne doğru değişmiştir (Mahan, 2007:1). Bu ilk kitabından sonra aynı isimle yayımladığı diğer iki kitabında da Mahan çalışmalarında deniz hakimiyetinin kara hakimiyetine oranla daha etkili olduğunu savunmuştur. Mahan, 17,18 ve 19. yüzyıllarındaki gelişmeleri incelemiş ve o yüzyıllarda ortaya çıkan tüm çatışmaların nedeninin denizlerin kontrolü olduğu kanısına ulaşmıştır (İşcan, 2004:47-79).

Mahan, İngiliz İmparatorluğunun yükselme dönemi ile İngiliz Deniz Gücünün arasında bir doğru orantı olduğunu vurgulamaktadır. Mahan, dünyanın başlıca deniz yollarının kontrolünde bulundurması İngiltere'nin yükselişinin temel nedeni olarak görmektedir. Mahan'a göre okyanuslarla çevrili olmak bir devletin savunma olanaklarını kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan İngiltere, kara savunması yapmak zorunda kalan kıta Avrupa'sından daha avantajlı konumdadır. Bunun yanında Mahan, nüfus faktörünü de işin içine katarken, sıradan nüfus ile değil, limanlarda çalışan ve deniz gücüne direk etki edebilecek nüfusu dikkate almaktadır (Arı, 2010:213-214). Bir başka deyişle Mahan, *“Deniz Gücünün Unsurları”* olarak adlandırdığı faktörleri ilk kitabında şöyle sıralamaktadır;

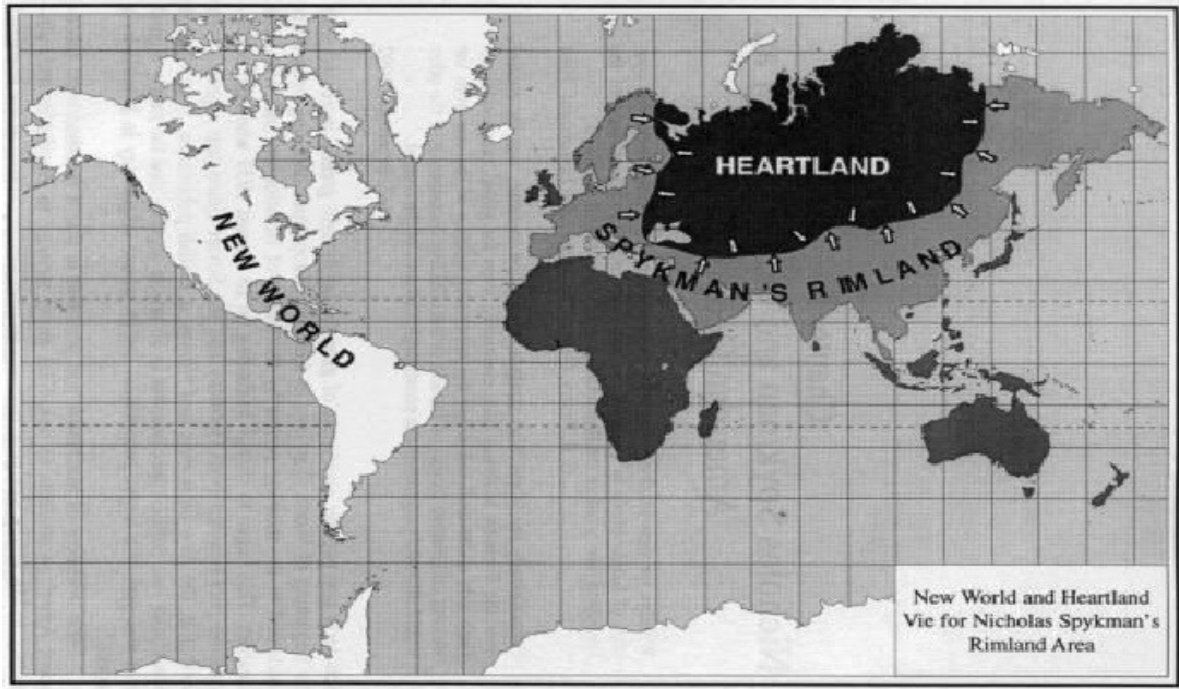
- 1- Denize olan coğrafi pozisyon,
- 2- Kıyı uzunluğu, korunaklı limanların derinliği ve iklimi içeren fiziksel uygunluk,

- 3- Toprağın genişliği,
- 4- Nüfus,
- 5-İnsanların karakteri
- 6- Hükümetin karakteri (Mahan, 2007:37).

Mahan'ın eserlerinin beğeni toplamasının birkaç nedeni vardır. Bunlardan ilki tezini tarihsel nedensellik ile açıklaması ve tarihten dersler çıkararak anlatmasındadır. Ama daha önemlisi, ABD'nin o dönem ticari yayılmayı sağlayabilmek için deniz gücüne olan ihtiyacıdır. Burada Mahan'ı eleştirirken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta denizin tarihin seyrini belirleyen yegane etken olmadığıdır. Yani bir başka deyişle tarihi olayları denize indirgemek diğer faktörlerin dışlanmasına yol açmaktadır (Tezkan ve Taşar,2002:30).

Bir diğer Amerikan ekolü teorisyeni de Nicolas Spykman'dır. Spykman ölümünden sonra 1944 yılında yayımlanan "*Barışın Coğrafyası*"(*The Geography of the Peace*) eserinde Mackinder'in kalpgah tezine karşılık "kenar kuşak (rimland)" tezini ortaya atmıştır. Spykman jeopolitiği Amerika Birleşik Devletlerinin güvenliği kapsamında değerlendirmiş ve bu çerçevede ABD'nin Avrupa, Ortadoğu ve Doğu Asya-Pasifik Kenarı bölgesinin denize kıyısı olan kenar ülkelerini kontrol ederek Avrasya Kalpgahı'nın gücünü sınırlandırabileceğini ileri sürmüştür. Bu şekilde Mackinder'in ünlü sözünü, "Kenar kuşak ülkelerini hâkimiyet altında tutan; Avrupa ve Asya'ya hükmeder. Avrupa ile Asya'ya hükmeden, dünyanın kaderine hâkim olur" diyerek değiştirmiştir (Sandıklı, 2011:5).

Harita 2. Spkyman'ın Kenar Kuşağı

Kaynak: Voncken (2011:26)

Spkyman, dünyayı aynı Mackinder'in jeopolitik bölgelerine ayırmış ama Mackinderin merkezden dışa değil, dıştan merkeze doğru bir gelişimi daha uygun görmektedir. Yani, Kuzey Amerika'ya sahip olan Güney Amerika, Avustralya ve Afrika'ya hükmeder. Spykman bu çerçeveden bakarak aslında dünya hakimiyetinin sadece ABD tarafından sağlanabileceğine dikkat çekerek II. Dünya Savaşı sonrası ABD yayılcılığına bilimsel bir zemin hazırlamıştır (İşcan, 2004:64).

Deniz ve kara hakimiyet teorilerinin yanında Amerikan Havacı Albay Hausy Scitaklian hava hakimiyet teorisini geliştirmiştir. Soğuk savaşın teknolojik gelişmelerinde çekiştiği bir dönem olduğunu göz önüne alınırsa teorinin çıkışını NASA tarafından ortaya çıkarılmasını

desteklemesi şaşırtıcı olmayacaktır. Teorinin özü uzaya hakim olan dünyaya hükmeder görüşüdür (Sandıklı, 2011:5). Uzaya fırlatılan uydular ve yerleştirilen sistemler sayesinde karşıt saldırılar daha hedefine ulaşmadan önlenilecek ve bu sayede herhangi bir savaş durumunda düşman saldırıları bertaraf edilebilecektir.

2.3.Alman Jeopolitik Ekolü

Jeopolitiğin kurulması Alman jeopolitik ekolünden Friedrich Ratzel'e dayandırılmaktadır. Ratzel'in 1887 yılında yayımladığı "*Siyasi Coğrafya*" eseri jeopolitiğin başlangıcı olarak kabul görmektedir. Charles Darwin'in sosyal evrim kuramından etkilenen Ratzel coğrafi ortamla devletler arasındaki ilişkileri incelemiş ve beşeri olayların yayılmasını araştırmış, bu yayılma alanlarını yeryüzü organizmasından ayırmamak gerektiğini savunmuştur. Ratzel'e göre tarih, hayat alanı için sürekli bir mücadeleden ibarettir ve devletler aynı insanlar gibi "hayat alanı" (lebensraum) mücadelesi verirler. Hayat alanı kavramı ilk olarak Ratzel tarafından kullanılmıştır. Burada Ratzel'in kastettiği devletler gerek olduğunda şiddete de başvurarak hayat alanlarını genişletmelidir tezine dayanır. Bu görüşler daha sonra Adolf Hitler tarafından benimsenip uygulamaya konulacaktır. Alman yayılcılığının temelinde Ratzel'in fikirleri yatmaktadır denilebilir (Tezkan ve Taşar,2002:48).

Ratzel'e göre devlet, halk ve onun toprağından oluşan bir canlı organizmadır. Ona göre halk ve devlet hareket kabiliyetine sahiptir. Devlet, ya alan kazanıp gelişecek ya da beslenemediğinden zayıf düşecektir. Yani, Ratzel, devletin doğup, büyüüp, öldüğünü öne sürer. Bir organizma olan devletin hareketleri önceden belirlenebilir ve hayat alanı bir devlet için çok önemlidir (Sandıklı, 2011:6).

Ratzel, devletin sahip olduğu topraklarla devletin gücü arasında bir paralellik kurar. Bu nedenle devletlerarası çatışmalar devam ettiği müddetçe sınırlarda devamlı olarak değişebilir çünkü sınırlar bir ülkenin geçici olarak genişlemesini durdurduğunu gösteren hatlardır (Arı, 2010: 218).

Ratzel'den etkilenen iki jeopolitikçi vardır, bunlardan İsveçli Rudolf Kjellen jeopolitik kavramını 1916 yılında yazdığı *Hayat Formu Olarak Devlet* eserinde ilk kullanan jeopolitikçi olmuştur. Kjellen jeopolitiği, coğrafi organizma olan devletin araştırılması olarak nitelendirir ki bu görüşünde bile Ratzel'in etkileri görülmektedir. Dahası Kjellen, devletleri insanlar gibi duylara sahip ve vücudunu sahip olduğu toprağın oluşturduğu akıllı yaratıklar olarak betimlemektedir. Kjellen aynı zamanda halk, devlet, siyaset ve mekan arasındaki etkileşimleri bütüncül olarak analiz etmeyi temel alır (Tezkan ve Taşar,2002:98-99).

Ratzel'den etkilenen bir diğer jeopolitikçi Hitler'in fikir babası olarak bilinen Karl Haushofer'dir. Haushofer Almanya'nın tekrar dünya gücü konumuna gelmesi amacıyla jeopolitik çerçevesinde 500'ün üzerinde makale ve kitap yazmıştır. Ratzel'in hayat alanı fikrini benimsemektedir ki bundan Hitler "*Kavgam*" eserinde bahsedecektir (Sandıklı, 2011:7). Haushofer'e göre geniş alan bir devletin büyüklüğü için gereklidir. Dahası Haushofer, eğer bir devlet alan kazanmazsa ortadan silinebilir görüşünü savunur. Ona göre, siyasi coğrafya statik, jeopolitik ise dinamik bir alandır ve siyasi durum çoğu zaman statik kalmaz. Bu nedenle jeopolitik Almanya'nın mekan ihtiyacına hizmet etmeliydi. Jeo ve politik kelimelerinin yan yana gelmesi bir tesadüften öte derin bir anlam taşımaktaydı. Haushofer, "jeo" ön ekinin çok anlam ve talep barındırdığına vurgu yapar; jeopolitik, tüm politik gelişmelerin toprağın sürekli gerçekliğine bağlı olduğunu gösterir (Hausofer, 1998:33).

Almanya dünya tarihinde her daim bir güçlü devlet olarak ortaya çıkmıştır. İki dünya savaşının asıl merkezi olmasına rağmen ayağa kalkmasını bilmiş bir devlettir. Bunda kuşkusuz bilim adamlarının da sahip olduğu bir birlik ve Almanya'ya yönelik öngörüsü yüksek teorilerinin de etkisi vardır. Kuşkusuz Hitler'in yaptıkları kabul edilemez, ama Hitler gibi bir otoritenin bile etkilenebildiği kişiler olmuştur. Bu kişiler Alman Jeopolitik Ekolünün düşünürleridir. Alman jeopolitik ekolü genel itibariyle Almanya nasıl daha ileri götürülürün etrafında toplanıp bu soruya yönelik araştırmalar yapmıştır demek yanlış olmaz. Belki Ratzel Darwin'in "güçlü olan hayatta kalır" kuralından etkilenirken Almanya'yı kastetmiyordu ama sonrasında gelen düşünürlerin bu görüşü temel alarak Almanya'nın hayat alanının

genişletilmesi gerektiğine olan inançları Hitlerin Doğu'ya yönelmesinin nedenleri arasında sayılabilir.

3. Eleştirel Jeopolitik

Eleştirel jeopolitiğin önde gelenlerinden Virginia Teknik Üniversitesi coğrafya Profesörü Gearoid Ó.Tuathail klasik jeopolitiği, coğrafya unsurunu dış politika kavramsallaştırmasında ve uygulamada önemli bir faktör olarak görme eğilimiyle kendisini ayırtan bir politik realizm türü olarak tanımlarken, eleştirel jeopolitiği sorundaki var olan güç yapılarına ve bilgiye yönelik teorik girişimleri sorunsallaştıran bakış açısı olarak tanımlar. Tuathail'e göre eleştirel jeopolitik, küresel politik hayatın karmaşıklarını çözme arayışında ve klasik jeopolitik tarafından saklanan ve jeopolitik hakkındaki bilgileri şekillendiren güç ilişkilerini ortaya koyma uğraşındadır (Tuathail, 1999:97)

Tuathail ve Dalby (ki bu isimler eleştirel jeopolitiğin kurucuları sayılabilir) 1998 yılında editörlüğünü yaptıkları "*Jeopolitiği Yeniden Düşünmek*" kitabında eleştirel jeopolitiğin beş argümanını öne sürerler(Tuathail ve Dalby, 2001:469-484);

1- Jeopolitik klasik devletçi jeopolitikçiler tarafından tanımlandığından daha geniş kültürel bir olgudur. Jeopolitiğin eleştirel çalışması devletin özel kültürel mitolojilerinde temellendirilmelidir.

2- Eleştirel jeopolitik mekanın karşı konulamaz çoğulluğuna ve mekanın muhtemel politik yapılarının çeşitliliğine tanıklık eder. Bu sebeptir ki, eleştirel jeopolitik devletlerin günlük yaşamlarını şekillendiren sınır çizme uygulamalarına ve icralarına özel bir ilgi gösterir. Eleştirel jeopolitik devletin dışıyla değil, tam da, içerideki ve dışarıdaki, buradaki ve oradaki, yerelin ve yabancıların sınırlarının inşasıyla ilgilidir.

3- Eleştirel jeopolitik tekliği değil çoğulculuğu benimser, toplumlar boyunca yayılmış temsili uygulamaların çoğulcu bir uyumuna işaret eder. Bu çoğulcu uyum jeopolitiği temelde üç bölüme ayrılarak incelenirse belirli bir bölgenin veya devletin jeopolitik kültürü anlaşılabilir; Birincisi devlet liderlerinin ve dış ilişkiler bürokrasinin yaptığı "pratik jeopolitik", devletin içindeki veya devletler arasındaki stratejik kurumların ya da akademiyanın yaptığı "resmi jeopolitik" ve dergiler, sinemalar ve romanlar gibi kitle iletişimin yaptığı "popüler jeopolitik".

4- Eleştirel jeopolitik, jeopolitik çalışmaların politik anlamla nötr olabilirliğine karşı çıkar. Eleştirel jeopolitik, jeopolitiğin tarihinde ve daha çok dış politika uygulamalarında bulunan objektivist bakış açılarını bozmak uğraşındadır.

Daha genel manada açıklamak gerekirse, eleştirel jeopolitik siyasi ve coğrafyanın geleneksel anlayışını sorgulayan siyasi coğrafyanın yeni formlarını uyguladı. Dahası eleştirel jeopolitiğin odağını farklılık ve çeşitlilikler oluşturmaya başladı (Dodds, 2001:470). Bunun sebebi, dünya nasıl işler sorusunun alışlagelmiş cevapları ve dünyayı mekansal bloklara ayıran, topraksal varlığa ve sabit kimliklere göre oluşturulan jeopolitik tasavvur artık yeterli değildi çünkü dünya artık ekonomik küreselleşme, küresel medya akışı, internet, uluslar ötesi suç ağları, bilginin aşırı gerçek evreni gibi faktörleri barındırıyor (Tuathail ve Dalby, 2002: 26).

Tuathail klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitik ayrımında güzel bir tablo sunuyor (Tuathail ve Dalby, 2002: 27);

Klasik Jeopolitik

Haritacı görselleştirme

İçerisi/Dışarı, Yerel/Uluslararası

Doğu/Batı

Mekansal güç

Mekansal düşmanlar

Katı, dik bir duruş

Devletler/liderler

Telemetrik görselleştirme

Küresel ağlar, küreselleşme

Cihat/ McDünyası

Telemetrik güç

Yurtsuz, mekansız tehlikeler

Esnek, çabuk cevap

Ağlar, siber organizmalar.

Özetlemek gerekirse eleştirel jeopolitik;

- 1- Klasik jeopolitiğin coğrafik mekan ve dünya siyaseti arasında kurduğu gündelik ilişkiyi reddeder,
- 2- Klasik jeopolitik tarafından çizilmiş özelleştirilmiş mekansal kimlikler arasındaki katı sınırları sorgular,
- 3- Klasik jeopolitikçilerin sözde nesnel politik bakış açısını sorunsallaştırır,
- 4- Jeopolitik düşünce, modern devletin yapıları ve sürdürülen savaş arasındaki bağlantıları sergiler (Klinke, 2009:1).

4. Stratejik Derinlik Analizi

Ahmet Davutoğlu Türkiye'nin değişen uluslararası çevre ve dinamik yapısına uygun dış politikalar geliştirebilmesi için yazdığı kitabında derinlemesine bir jeopolitik analiz sunmakta ve geleceğe yönelik bir yapılması gerekenler listesi çıkarmaktadır. Bunu yaparken, klasik jeopolitik teorilerin dışına çıkarak daha çok eleştirel bir jeopolitik anlayış sergilemektedir. Davutoğlu Batı'lı yazarlar tarafından oluşturulmuş klasik jeopolitiğe açıkça karşı çıkmaya da klasik jeopolitik tanımlamaları yeniden yorumlayarak kendisini eleştirel çizgiye yaklaştırmaktadır.

İlk olarak; güç politikasını benimseyen klasik jeopolitikçilerin aksine Davutoğlu güç tanımının artık değiştiğine vurgu yapmakta ve jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik tanımlamalara öncelik vermektedir. Davutoğlu, bir devletin gücünü, "sabit güç verileri" ve "potansiyel güç verilerinin" toplamalarının "stratejik zihniyet", "stratejik planlama" ve "siyasi irade" çarpanlarıyla oluşan bir olgu olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada kültürün etkisini de göz ardı etmemekle birlikte onu sabit güç verileri ile potansiyel güç verilerini birbirine bağlayan en önemli unsur olarak öne çıkarmaktadır.

Ahmet Davutoğlu, ulus devlet temelli jeopolitik yaklaşımın aksine ulus devlet dışındaki aktörlere dikkat çekmektedir. Zaten, tüm kitap boyunca Davutoğlu'nun eleştirel jeopolitiğin en önemli özelliği olan çoğulcu bakış ve çok boyutlu değerlendirmelerin analizlerini görüyorsunuz. Aynı şekilde klasik jeopolitiğin aksine askeri güce nazaran öne çıkardığı teknolojik üstünlük, diplomasi, insan unsurunun önemi, kimliksel unsurlar, psikolojik unsurlar Davutoğlu'nun ne denli klasik jeopolitik teorilerden ayrıldığına bir göstergesidir.

Davutoğlu, dış politika stratejilerinin oluşturulmasında psikolojik ve teorik hazırlıklara çok önem vermektedir. Zira, ona göre, Soğuk Savaş dönemi stabil ve sabit bir yapıdayken, Soğuk Savaş sonrası dönem artık dinamiktir ve dış politika bu dönemde hata kaldırır bir seviyede değildir. Taktiksel anlamda yapılabilecek küçük bir hata uzun süreli olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu tezini Türk Dış Politikası tarihindeki yapılan hatalardan verdiği örneklerle desteklemektedir. Tüm kitap boyunca aslında söylemek istediği, Türk dış politikasının yeniden yorumlanması gerektiğidir. Bunun sebeplerini tek tek her bir dış politika alanı içerisinde açıklamıştır. Kendi oluşturduğu "Havza Politikaları" teorileriyle Türkiye'nin her bir havzası hatta her bir sorunu için farklı boyutlar ve bakış açıları sergilemesi gerekliliği üzerinde durmuştur.

Ahmet Davutoğlu, klasik jeopolitiğin kavramlarına da bir bakıma karşı çıkmaktadır. Ona göre, Balkanlar, Orta Doğu ve Yakın Doğu gibi kavramlar Avrupa merkezli subjektif bir jeopolitik ve siyasi görüşün çıkardığı ve dünyaya kabul ettirdiği kavramlardır. Bunun yanında, Profesör, ekonomi-politiği de analizine dahil ederek esere derinlik kazandırmanın yanında jeopolitiğin jeoekonomiden bağımsız olamayacağını ortaya koymuştur. Ekonomi temelli açıklamalarında kapitalizm ve emperyalizm eleştirileri yapmaktan kaçınmamıştır. Özellikle büyük güçlerin bölgesel etkilerini açıklarken kullanılan bu bakış açısı, kitabın ideolojik temelli olmadığına bir göstergesi olarak sayılabilir.

Kitap genelinde, tarihi miras ve kültür kavramları ağırlık kazanmaktadır. Bu noktada, Davutoğlu, Türkiye'nin jeopolitik konumunun getirdiği yükümlülükler yanında, tarihinin ve kültürünün getirdiği manevra alanlarını ve riskleri gözler önüne sermektedir. Davutoğlu, uluslararası bir güç olabilmenin yolunun havzalar üzerinde kültürel, ekonomik, ticari, sosyal, iletişimsel ve tarihi faktörlerle etkinlik kazanılmasından geçtiğini savunmaktadır. Klasik jeopolitikçilerin aksine Ahmet Davutoğlu hayat sahasını devletin ilhak etmesi gereken bir

toprak olarak görmemekle birlikte onu yumuşak güçlerle etki altına alınması gereken bir alan görmektedir.

Ahmet Davutoğlu açıkça eleştirel jeopolitiğin batı yanlı yazarları Huntington ve Fukuyama'nın tezlerini çürütmektedir. Bunu yaparkenki amacı bakış açılarının ön yargılarla dolu olduğunu ve bu tezlerin siyasi hareket alanına meşruluk kazandırmak olduğunu göstermektedir. Yoksa Davutoğlu'nun kendisi de İslami coğrafyayı bir analiz birimi olarak ele almaktadır. Bunun ötesinde Türk dış politikası analizi yaptığı bölümde bireyler bazında da analizler yapmaktadır. Örneğin, Davutoğlu, Kosova gerilimi sırasında Mesut Yılmaz'ın hayat sahası kavramını kullanmasını eleştirirken, İsmail Cem'in Ortadoğu ve Balkanlardaki girişimlerini olumlu bulmaktadır.

Uluslararası örgütlere ve yapılanmalara kitapta ayrı bir önem verilmiştir. NATO, AB ve İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) birer aktör olarak ayrı ayrı ele alınmış ve bölgesel düzey ve küresel düzeydeki incelemelerle birer boyut olarak sunulmuştur. Davutoğlu, uluslararası örgütlerin önemini, bu zamana kadar bu örgütlerle olan ilişkilerde yapılan hataları ve bu örgütlerin Türkiye açısından nasıl kullanılması gerektiğini açıkça belirtmiştir.

Davutoğlu, analizlerini yaparken, küresel, bölgesel ve içsel düzlemleri göz önüne almıştı, basite indirgemeden derinlemesine düzlemlerin uluslararası ilişkilere belirgin durumlardaki etkilerini gözler önüne sermiştir. Klasik jeopolitikçilerin aksine Ahmet Davutoğlu, iç siyasi yapının önemini kitabın başından sonuna kadar vurgulamıştır. Ona göre, ne kadar potansiyeliniz olursa olsun, onu çarpan etkisiyle kullanabilecek siyasi bir iradeniz olmadığı takdirde tarihte edilgen devlet olmaktan kurtulamaz ve her daim diğerleri tarafından kullanılan ve yönlendirilen bir devlet olmaya mahkum kalırsınız. İç siyasi yapıya Davutoğlu, üniversiteleri, düşünce kuruluşlarını da dahil etmektedir. Batılı örneklerde görüldüğü gibi, psikolojik ve teorik alt yapı genellikle bu düşünce kuruluşları ve akademisyenler tarafından hazırlanmaktadır. Bu nedenle, Davutoğlu Türkiye'de böyle bir yapının olmayışına dikkat çekmektedir.

Kitap genelinde süreçler çok zamanlı ve çok boyutlu olarak açıklanmaktadır. Her ilişki, her olay Soğuk Savaş öncesi ve Soğuk Savaş sonrası parametrelere göre yorumlanmakta ve nedensellik mantıksal bir bütünlük arz etmektedir. Aynı zamanda Davutoğlu, Bosna kıyımı örneğinde olduğu gibi insani değerlendirmeler ve normatif unsurlardan kaçınmadan realist temelli bir klasik jeopolitik çizgisine taban tabana zıt bir tutum sergilemektedir.

5.Sonuç

Jeopolitik, dünya güçlerini korumak isteyen Avrupalı ve Amerikalı düşünürlerin pratik uygulamada maksimum fayda getirecek teorik çerçeveleri oluşturmak için kullanılmaya başlanan bir alt disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Gerek Avrupalı, gerekse Amerikalı bakış açılarının birbirinden farklı hakimiyet teorileri üretmeleri kendi özel jeopolitik konumlarından kaynaklanmaktadır. Ama nihai amaç klasik jeopolitikte gücü elde etmektir.

Eleştirel jeopolitik ise, klasik jeopolitiğin tanımlamalarına karşı çıkarak, Soğuk Savaş sonrası çeşitlenen çoğullaşan dünyayı açıklamanın yine çoğulcu bir bakış açısıyla birden fazla faktörü ve birden fazla sorunu içererek yapılmasını öne sürerek ortaya çıkmıştır. Bu noktada, Türkiye özelinde Ahmet Davutoğlu bu eleştirel jeopolitik bakış açısının eksikliğini Stratejik Derinlik kitabıyla gidermeye çalışmış ve daha da önemlisi kitabından sonra getirileceği görevde neyin nasıl yapılacağına dair açık belirtiler vermiştir. Davutoğlu'nun Bakan olarak uygulamalarının teorik çerçevesiyle uyuşup uyuşmadığı başka bir inceleme konusu olmakla birlikte, Türk Dış Politikasına getirdiği teorik çerçeve ve bilimsel katkı yadsınamaz durumdadır.

KAYNAKÇA

- Ari ,Tayyar (2010), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**,Marmara Kitap Merkezi, 2010, Bursa
- Davutoğlu, Ahmet (2001), **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul
- Dodds, Klaus (2001), “Political geography III: Critical Geopolitics After Ten Years”, **Progress in Human Geography**, Sage Publications, 25:3, 469-484
- Hacısalıhoğlu ,Yaşar (2008), “Kuramsal Ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekan - Güç – Çatışma Ve Jeopolitik”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 1:2, 22-44
- Hausofer,Karl (1998), “Why Geopolitik?”, **Geopolitics Reader** (ed)Gearóid Ó Tuathail, Simon Dalby, Paul Routledge, , Routhledge,
- İşcan ,İsmail Hakkı (2004), “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, **Uluslararası İlişkiler**,1:2,47-79
- Klinke Ian (2009), “Five Minutes For Critical Geopolitics: A Slightly Provocative Introduction”,**Exporing Geopolitics**http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Klinke_Ian_Five_Minutes_for_Critical_Geopolitics_A_Slightly_Provocative_Introduction.html
- Mackinder,Halford.,J. (1904), “The Geographical Pivot of History”,**The Geographical Journal**,.23:4, 421-437
- Mahan,Alfred.,T. (2007),**The Influence of Sea Power Upon History1660-1783**, Cosimo, New York
- Sandıklı, Atilla (2011) “Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar”, **BİLGESAM Yayınları**, Rapor no:27, İstanbul
- Tezkan ,Yılmaz ve Taşar, Murat (2002),**Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Kitapları, İstanbul
- Tuathail ,Gearóid Ó ve Dalby ,Simon, (2002),**Rethinking of Geopolitics**, Routledge, Londra
- Tuathail ,Gearóid Ó. (1999), “Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics And Risk Society”, **Journal of Strategic Studies**, 22:2-3,107-124
- Voncken,Roger (2011),“Rediscovering U.S. Geopolitics, Simpeld”, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

EXTENDED ABSTRACT

The theory of geopolitics is a paradigm which covers different perspectives. Classical geopolitics trend which dates back to Heartland Theory of Mackinder prevailed the geopolitics till the end of the cold war and critical geopolitics developed with the end of the cold war and a new plural world. The explanation of these two perfectives is assumed to be beneficial. Besides, the study of “Strategic Depth” in terms of the comparison of classical geopolitics and critical geopolitics may give clues about the most dominant actor of Turkey’s Foreign Policy, Ahmet Davutoğlu and his theoretical background.

When used first by Rudolf Kjellen in 1899, geopolitics was already taken into consideration in 1887 by Halfrod Mackinder. Classical geopolitics which was firstly considered as a way of gaining power can be divided into three different schools; English School, American School and German School. Though each school showed different ways to reach the target, they were also pointing the same target. That’s why; they can be classified as Classical Geopolitics.

With the collapse of bipolar system and its theoretical explanations, geopolitics also found itself another alternative to flow; it was called Critical Geopolitics. Critical Geopolitics did not target the power, on the contrary; it targeted to take the lid off power relations about geopolitics which were hidden by Classical Geopolitics. As the name implies, Critical Geopolitics criticizes all clichés put forward by Classical Schools and claims to be more update.

“Strategic Depth” is the book of Ahmet Davutoğlu, who is the current Minister of Foreign Affairs. Before his Ministry, it was also known that he was the power behind throne for Turkey’s international relations during Ak Party governance. His book shows its importance in terms of understanding Turkey’s point of view taking geopolitics into consideration. Ahmet Davutoğlu shows his geopolitics perspective in his book. He looks at with the eye of more Critical Geopolitics rather than Classical Geopolitics. In this study, it was tried to show that perspective of Ahmet Davutoğlu with the help of the comparison of two different perspectives of geopolitics.